

Oroszi Sándor: A természetvédelem története Magyarországon 1945-ig
 Erdészettörténeti Közlemények 7.,
 Budapest, 1992. 212 o.

1992-ben a *Royal Society of London* és a *U.S. National Academy of Sciences* jelentést tett közzé, amelyben megállapítják, hogy: „Ha a népesség növekedésének ütemét a jelenlegi előrejelzések igazolják, és az emberi tevékenység módja a bolygón nem változik meg, megtörténhet, hogy a tudomány és a technológia képtelen lesz megelőzni a környezet helyrehozhatatlan pusztulását, illetve a világ nagy részének elszegényedését.” 1972, a Stockholmban tartott konferencia óta 500 milliárd tonna *termőtalan* veszett el a mezőgazdaság számára az *erózió* miatt. A légkör *széndioxid* tartalma ezalatt kilenc százalékkal nőtt. Szólni kell az *ózonréteg* vékonyodásáról is. A műholdas felvételek jelzik az erdő visszaszorulását, a *füves területek* csökkenését. Az utóbbi évtizedek környezetre káros *gazdálkodási rendszerei, egyirányú hasznosítási formái, a ráerőszkolt ökoszisztémák* eredményeként visszaesett a termőföld *termelékenységé*, amely nem kíméli az erdőket, füves területeket sem. Az egekig szökő *vegyszerfelhasználás, a környezet általános szennyeződése* károsítja az egész *élővilágot*, s az *ember egészségét* is próbára teszi. Ráadásul az éhezés is gondot jelent a Föld mind több régiójában, összefüggésben a demográfiai robbanás szünni nem akaró meglétével. Amint *Ch. Flavin* és *J. E. Young* írja a washingtoni *Worldwatch Institute* 1993. évi jelentésében: „A világgazdaság 1950 óta ötszörösére növekedett, és eddig még sohasem látott, bár egyenlőtlenül elosztott jólétet teremtett jó néhány ország számára. A bőségs java része azonban a *jövő nemzedékeket* terheli. A huszadik század végén számos üzletág a *természeti kincsek* — levegő, föld, víz, erdők, növény- és állatfajok — *elpusztítása* és *leromlása* árán jut nyereséghez. A világ ipara számára eljött az adósságtörlesztés

ideje.” S mindebből az következik, hogy csak *környezetbarát gazdasági rendszertek* képesek megteremteni az egyensúlyt, illetve csak óriási költséggel lehet korrigálni a már eddig okozott károkat.

Az emberi önzés a természetet nem társnak, hanem legyőzendő ellenfélnek tekintette, sőt tekinti még ma is. Ez a versenyfutás azóta tart, amióta a természeti tájat *kultúrtájá* kezdtük átalakítani. Az ókori kultúrák ugyanúgy részesei ennek a folyamatnak, mint az ipari forradalom és napjaink társadalmá. A bolygó arculatát a jelen időszakra szinte teljesen átforgattuk, s kiderült, a végtelennek hitt tér elűnt, a Föld erőforrásai végesek.

Mind több szó esik manapság a *természetvédelemről, környezetvédelemről*. Noha e két fogalomnak vannak közös pontjai, mégis mást jelentenek. Annyiban közös mindkettő, hogy „... céltudatos, szervezett, intézményesített emberi (társadalmi) tevékenység”-et takar. *A környezetvédelem feladata:* „... az ember ipari, mezőgazdasági, bányászati tevékenységéből fakadó káros következmények kiküszöbölése és megelőzése az élővilág és az ember károsodás nélküli fennmaradásának érdekében. E tevékenység tudományos alapjait elsősorban a *műszaki tudományok, az alkalmazott természettudományok és az ökonómia* képezik. ... *A táj védelme, az adott táj jellegétől függően lehet elsősorban természetvédelmi vagy környezetvédelmi feladat, illetve mindkettő. ... A környezetvédelem főként gazdasági, gazdálkodási tevékenység.*” (Környezetvédelmi lexikon, Bp., 1993.) *A természetvédelem célja* „... a természet élő és élettelen értékeinek feltárása, tudományos alapokon nyugvó szakszerű fenntartása, kezelése, megőrzése. E feladat ellátásához a geológia, a geográfia, de elsősorban az öko-

lógia tudománya nyújt szakmai alapot. ... Tulajdonképpen a természetvédelem a környezetvédelem legkorábban meglévő, közvetlenül a természeti értékek megőrzésére való törekvés része. A természetvédelem körébe tartozik az *élővilág védelme* és a *tájvédelem*, illetve ezek egymásra való hatása." (Környezetvédelmi lexikon, Bp., 1993.)

Még 1960-ban jelent meg Kenyeres Lajos és ifj. Tildy Zoltán könyve: *Védett természeti ritkaságaink* címmel, amely mostanság már ritkaságnak számít, s e kötet bevezetőjében írja a magyar természeti értékek képi megörökítője: „A természetvédelemről napjainkban egyre több szó esik. Mit jelent ez a fogalom? Békékötet a nagy ellenféllel? Sok-sok ezer éven át vívott küzdelem végét? Hogy az ember győzött abban a harcban, melyet létének hosszú korszakain csak a pusztá fennmaradásáért, később a jobb és biztonságosabb életéért folytatott? S most a győztes nagylelkűségével segítőkészet nyújt a visszaszorított ellenfélnek? Igen, egy kissé mindezt jelenti.” E sorokban van némi igazság, de szerencsére *szemléletünk* nagyon sokat változott, noha erre a tények kényszerítő ereje készítetett bennünket.

Oroszi Sándor az 1935-ös természetvédelmi törvény ötvenéves évfordulója alkalmából először foglalta össze a hazai természetvédelem történetét, amely 1986-ban: *A magyar természetvédelem kezdetei* címen jelent meg. Egy nagyobb lélegzetű munka megírására is vállalkozott Nagy Domokos Imrével közösen. Ez a kötet sajnos még várat magára! Mint ahogy veszteség érné a hazai történettudomány speciális területét is, ha ez az ismertetésre kerülő munka nem találná meg nagy példányszámú kiadóját és a kiadást segítő támogatókat.

Napjainkra a természetvédelem belesimul a környezetvédelem szervezeti és feladatrendszerébe, s szigorúan a féltve őrzött természeti kincsekre koncentrál, így óhatatlanul is átértékelődik. Amint a szerző írja: „... a természetvédelem célkitűzései, feladatai szaporodnak, miközben a védelem alá

vonható területek, természeti tárgyak feltartóztathatatlanul fogynak. Korunk ezen ellentmondása ma már *nem szakmai ügy*, hanem — hasonlóan a környezetvédelemhez — az egész társadalomé, az emberiségé.”

A természetvédelem tág fogalom, „felügcsele” alá tartoznak:

- a természet élő és élettelen — tudományos és kulturális szempontból jelentős — tárgyai
- egyes területek természeti megjelenése, a táj képe
- jelentős ősember, őszállat és régészeti lelőhelyek
- történeti, kultúrtörténeti emlékek
- kihaltban lévő életformák, gazdálkodási módok
- a génkészlet megőrzése, természeti környezet megóvása, fenntartása, netalán bemutatása.

Mi változott meg a honfoglalás óta? A természetes növénytakaró szinte eltűnt. helyét teljesen elfoglalta a szántóföldi növénykultúra, a másodlagos erdők és a telepített füves területek. Változott az vizek folyása, s a velük kapcsolatos kísérő jelenségek. Az erdők pusztulását a bányászat hosszú időn keresztül nem sietette, súlyosabb károkat okoztak az *irtásfalvak*, majd a 16–17. századi *török háborúk*. E két évszázad alatt átalakult az ország természeti képe, s ún. *másodlagos* természeti környezet módosulása figyelhető meg a török kor lezárulásával. Telepítések, népesség gyarapodás, a szántó térhódítása, vízszabályozás, lecsapolás, erdőirtás jelzi a változást. De megtörténtek az első lépések a futóhomok megkötésére, az eredeti növénytakaró visszaállítására. Az 1769. évi erdészeti rendtartás, az 1790. évi LVII. tc., amely az erdők pusztulásának kívánt gátat szabni, azon a felismerésen alapult, hogy a természeti táj *legállandóbb elemei a vizek és az erdők*, s a velük való gazdálkodás nélkül lehetetlen az emberi környezet megóvása. Viszonylag korán felvetődött a *valódiállomány* védelme is, szorosan kötődve az erdőhöz, ennek ellenére

számos őshonos faj eltűnt. A kipusztult vadak helyét *idegen vadfajok* foglalták el. A *vadászat*, a *halászat*, s általában a vizek élővilágának hasznosítása régóta az érdeklődés középpontjában állt, s ezt különféle rendeletekkel szabályozták már a korábbi századokban is. De nemcsak a vadon növényvilágának és állatállományának génkészlete változott, alakult át, hanem a *termesztett növényeké* és a *tenyésztett állatoké* is. Ez a folyamat jobban nyomon követhető

és szembetűnőbb az állatoknál. A 18. századtól elindult, majd a 19. század utolsó harmadától felgyorsult, s rohamos ütemben haladt a hazai mezőgazdaságban a növény- és állatfajtak nemesítése, importja, és új fajtaváltást eredményezett. Mindez nem zárult le 1945-öt követően sem, s teljesen átrajzolta a magyar növénytermesztésről és állattartásról alkotott képet.

Oroszi Sándor az általa áttekintett időszakot több korszakra osztja:

-
1)	-1872:	az előzmények 1872-ig
2)	1872-1888:	a vadászat szabályozása, a káros és hasznos állatok kérdése, az 1879. évi erdőtörvény, védendő növények a főváros belterületén stb.
3)	1889-1901:	a <i>természetvédelmi gondolat</i> megjelenése: az erdők közjóléti szerepének hangsúlyozása, hasznos állatok védelme, első rendelet a természeti emlékek összeírására, az ármentesítések, lecsapolások „kétarcúságának” felismerése stb.
4)	1902-1914:	az első <i>hatalósági természetvédelmi intézkedések</i> : nemzetközi madárvédelmi egyezmény, a vadászat, vadgazdálkodás szabályozása, fajtaváltás a háziállatoknál és a termesztett növényeknél, a mesterséges haltenyésztés kérdése, természetvédelem az állami erdőbirtokokon, természetvédelem és turisztika stb.
5)	1914-1919:	a <i>hanyaglás időszaka</i>
6)	1920-1933:	az <i>újrakezdés évei</i> : a gyakorlati természetvédelem kezdete, újabb vadászati rendeletek, madárvédelem, stb. E közel másfél évtized azért jelentős, mert ekkor kezdődött meg az a munka, amely az 1935-ös természetvédelmi törvény megalkotásához vezetett. Kevesek előtt ismert, hogy már 1914-ben küszöbön állt a törvény beterjesztése a parlament elé, de közbeszólt a történelem.
7)	1934-1944/45:	a természetvédelmi törvény elfogadása, az Országos Természetvédelmi Tanács megszületése
-

Az 1935-1945 közötti időszak során öltött testet azon elképzelések sokasága, amelyek az ország természeti értékeinek megóvását tűzték ki célul, s „... elkezdődött egy folyamat, a törvényes védetté nyilvánítási munka, amely a természetvédelem ügyében minden korábbi tevékenységnél többet jelentett” — írja a szerző.

Az erdőről és a természetvédelemről szóló 1935. évi IV. tc.-t 1935. április 25-én hirdették ki és 1935. augusztus 1-én lépett hatályba (53.250/1935. FM. sz.), de a végrehajtási utasítás csak 1938. május 1-én látott napvilágot. Az Országos Természetvédelmi Tanács 1939. április 17-én tartotta alakuló ülését. Az első védetté nyilvánított

területek közé tartozott a *debreceni Nagyerdő* és a *Guthi-erdő* egy része, a Szeged melletti Fehértó 201 hektáros víztükre és a Pécssett lévő Istenkút. Hosszas huzavona után váltak védetté az ipolytarnóci „őstörténeti kövületek”, de számos terület, így a Tihanyi-félsziget, Budapest és környéke a korszak végéig nem kapott védelmet. Szerencsésebb helyzetben voltak a barlangok, ahol a tulajdonviszonyok nem hátráltatták a sokszor hosszadalmas tortúrát. A védelem kiterjedt magányos fákra, uradalmi épületekre, ritka madarak fészkelő helyeire.

Érdemes külön kitérni a *mezőgazdaság* és *természetvédelem* kapcsolatára. Bár a magyar mezőgazdaság termelési mutatói nem a fellendülést jelzik a két világháború között, mégis meg kell említeni, hogy számos olyan mélyreható fejlemény következett be, amelyek a természetvédelem szempontjából szembetűnőek. Többek között, az első világháborús évek, a forradalmak és megszállások okozta károk. Az 1920-as békekötés következményei: csökkent az ország területe, vele együtt a mezőgazdaságé is. Módosultak művelési ágak arányai. Bizonyos

hasznosítási területek, pl. a havasi legelők az államhatár másik oldalára kerültek, így vele együtt eltűntek egyes állatfajok, pl. a kárpáti borzderes tenyészkörzetei. A gazdálkodás megváltozott természeti körülményei ösztönözték a *szántóföldi növénytermesztést* is új fajták behozatalára, a hazai nemesítést pedig eredményességének javítására. Mindez együtt járt óhatatlanul a fajtszám csökkenésével, az őshonos változatok eltűnésével. Nem beszélve az ún. *tájfajta*ról, melyek sok esetben egy-egy *termesztési táj* növény- vagy állattartó kultúrájának alapját jelentették.

Szerény külseje ellenére, annál nagyobb a helbecse Oroszi Sándor kötetének, aki felvázolta, hogy miként sáfárkodunk a reánk bízott természeti javakkal, nemzeti örökségünkkel; barátaink vagy ellenfélnek tekintettük-e környezetünket. De a múlt helyett a *jövő felé* tekintsünk, fogadjuk meg *Széchenyi István* intó szavait: „A múlt kiesett hatalmunkból, de a jövőnek urai vagyunk.”

Surányi Béla